

اخبار و استنباط دوپال الاجتهاد

گزارشی از سخنرانی
آیت الله سید مصطفی محقق داماد
در نشست فقه پژوهی دیه در قم

رضا احمدی
(پژوهشگر)

معرفی:

آیت‌الله سید مصطفی محقق داماد (احمد آبادی)، فرزند آیت‌الله سید محمد داماد، متولد قم، ۱۳۲۴. در شهر قم به دنیا آمد.

وی علوم دینی را نزد استادان بزرگ حوزه علمیه قم فرا گرفت و علاوه بر آن در دانشگاه تهران به تحصیل حقوق و فلسفه اسلامی پرداخت و به اخذ درجه فوق لیسانس در هر دو رشته نائل شد. وی، مطالعه و تحصیل در رشته حقوق را پی گرفت و از دانشگاه لوون بروکسل درجه دکترا دریافت کرد. پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی در سمت‌های گوناگون اجرائی، قضایی و فرهنگی انجام وظیفه کرده است. از جمله مدت‌ها ریاست سازمان بازرسی کل کشور را عهده‌دار بود.

در کارنامه شغلی وی، ریاست گروه حقوق دانشگاه، ریاست گروه علوم و معارف اسلامی فرهنگستان علوم ایران، ریاست گروه حقوق سازمان مطالعه و تدوین کتاب‌های علوم انسانی دانشگاه‌ها، عضو هیئت‌داوران خبرگان بدون مدرک، عضو شورای علمی مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، سردبیر فصلنامه فرهنگستان علوم و... به چشم می‌خورد و جوایز علمی بسیاری کسب کرد.

وی عضو پیوسته فرهنگستان و استاد حقوق دانشگاه شهید بهشتی است و به زبان‌های عربی، انگلیسی و فارسی تسلط دارد.

دکتر محقق داماد نزدیک به ۵۰ عنوان کتاب و مقاله علمی در رشته‌های فلسفه، دین، فقه و حقوق به رشته تحریر در آورده است.

نهاد اجتهاد

استاد آیت‌الله مصطفی محقق داماد بر این بارو است که اجتهاد نهاد مقدسی است که وجود آن توجیه‌گر و ادامه خاتمیت نبوی است. بدون اجتهاد مسأله خاتمیت با مشکل کلامی جدی روبرو خواهد شد. اجتهاد ملکه‌ای است که انسان را توانمند می‌سازد تا متون و صحف الهی را بفهمد. به حکم آیه «لَا يَمْشِي إِلَّا الْيَاسِرُونَ» تنها افراد مطهر و تربیت‌یافتگان پاک دامن هستند که قابلیت تفسیر متون مقدس را دارند. از سویی امتیاز فقه شیعی به این است که در مواجهه با حوادث واقع در نخواهد ماند.

مجتهد، متخصصی مسئول است که وظیفه خود می‌داند که تکالیف شرعی مردم را استنباط کرده و در اختیار آنها قرار دهد. مجتهدان در هر عصر مواجه با شرایط خاصی هستند که باید در استنباطات خود ملاحظه نمایند.

آیت‌الله محقق داماد می‌گوید: استنباط بالا کشیدن آب از اعماق چاه است، یعنی هر خبری را نباید عمل کرد. در اخبار، استنباط و در قرآن، تدبیر لازم است. «أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا» تدبیر در قرآن و استنباط در اخبار، دو بال اجتهاد شیعی هستند. فقیه و مجتهد باید بدانند این روایت برای چیست؟ برای کجاست؟ و چرا اصلاً صادر شده و برای چه صادر شده است؟

■ آیا عقلای امروز
با یک خبر واحد،
آن اصل بدیهی
حقوق بشری را
زیر پا می‌گذارند؟
یا با یک
خبر واحد،
بردگی را
تجویز می‌کنند؟
■

شرایط ویژه عصر ما

ویژگی‌های مهم عصری که در آن قرار داریم به قرار زیر هستند:

۱. عصر انفجار اطلاعات است، هیچ موضوع و مسئله و پاسخی محرمانه نخواهد ماند و بلافاصله منتشر خواهد شد.

۲. وجود هنجارهای نو؛ امروز در جهانی زندگی می‌کنیم که هنجارهای جدیدی در آن مورد قبول است که آن را در کنار متون مقدس یا به جای آن قرار می‌دهند. مع الأسف امروزه در نگاه برخی، اعلامیه جهانی حقوق بشر جای کتاب‌های آسمانی را گرفته است.

۳. حاکمیت فقها: بنابر قانون اساسی جمهوری اسلامی، بیش از ده منصب کلیدی در حکومت ایران در اختیار فقهاست. به این امید که این کشور بر پایه فقهت اداره شود. مناصبی که نیاز به اجتهاد دارند عبارتند از: رهبری، ریاست قوه قضائیه، دادستان کل، رئیس دیوان عالی کشور، شش فقیه شورای نگهبان و وزیر اطلاعات.

■ **اجتهاد**
نهاد مقدّسی است
که وجود آن
توجیه‌گر
و ادامه خاتمیت نبوی
است.
بدون اجتهاد
مسأله خاتمیت
با مشکل
کلامی جدی
روبرو خواهد شد.

مسئولیت ما

ایشان در این قسمت بحث، به بایدها و نبایدها پرداخت. ما باید بتوانیم مسئولیت مهم خود را به انجام رسانیم و مشکلات مردم را حل کرده و پاسخگوی کوله‌باری از تعهد و تکلیف که امروز بر عهده مجتهدان نهاده شده است باشیم تا متهم به ناتوانی و ناکارآمدی نشده و از قافله جهانی منزوی نشویم. بنابراین این وظیفه ماست تا:

(۱) **استمرار اصل اجتهاد:** اجتهاد روش دقیق و تجربه شده‌ای است که از قابلیت‌های زیادی برخوردار است. باید بر این اصل اصرار ورزیده و از اجتهاد دست برنداریم.

(۲) **رعایت سنت‌های اجتهاد:** اجتهاد دارای ضوابط و اصولی است که مجتهد ملزم به رعایت آن است.

شیخ انصاری به درس صاحب جواهر می‌رفت و از آن استاد بهره‌های علمی فراوانی برد. ولی آنگاه که بر کرسی درس می‌نشیند، با تمام احترامی که برای صاحب جواهر قائل بود، در کتاب مکاسب، روش و آرای صاحب جواهر در بحث متاجر را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد. شیخ با رعایت اصول و قواعد اجتهاد توانست دستاوردهای بزرگی در اصول و فقه از خود به یادگار بگذارد. استاد محقق داماد، ابتکار مهم شیخ در اصول را یادآور می‌شود و می‌گوید: مسأله «ورود» و «حکومت» از ابداعات شیخ

انصاری است.

از دیگر ابداعات شیخ انصاری در مبحث ولایت بر صبی، این است که به ولایت فقیه می‌رسد. شیخ این موضوع را چندین بار مورد بحث و ارزیابی قرار داده و به نتیجه‌ای شبیه مباحث جان لاک و منتسکیو در تفکیک قوا در قرن هیجدهم می‌رسد. این اصول به شرح ذیل هستند:

(۱) اصل عدم ولایت احد علی احد؛

(۲) تقسیم ولایت به ولایت قضا، ولایت افتاء و ولایت اجراء. این شبیه همان تفکیک قوای منتسکیو است.

آیت‌الله محقق داماد به آسیب تحدید اجتهاد نیز اشاره‌ای داشت که: در اجتهاد باید دقت کنیم که مقلد نباشیم، به قول شیخ طوسی که در اول مبسوط دارند: «هؤلاء مقلد»؛ مقلدند.

ایشان با اشاره به گفته مرحوم آیت‌الله منتظری (رحمة‌الله علیه) یادآور شدند: فراموش نمی‌کنم که روزی فرمودند یک‌دهم یا یک‌صدم - تردید از من است - نوآوری‌های علامه حلی را اگر ما داشتیم، امروز مرجعیت هیچ مشکلی نداشت.

پانصد اثر از علامه حلی که از فقهای مکتب حله است به جای مانده که برخی آنها هنوز مخطوط هستند و چاپ نشده‌اند. اینها فقهای بزرگ ما هستند که سنت اجتهاد را

■ ما باید بتوانیم
مسئولیت مهم خود را
به انجام رسانیم
و مشکلات مردم را
حل کرده و پاسخگوی
کوله‌باری از تعهد و تکلیف
که امروز بر عهده مجتهدان
نهاده شده است باشیم
تا متهم به ناتوانی و ناکارآمدی
نشده و از قافله جهانی
منزوی نشویم.

■

- افتا در عصر جدید؛
- اعلامیه جهانی حقوق بشر برای بشر امروز؛
- مناصب مجتهدین در ایران امروز؛
- سه ویژگی عصر ما: انفجار اطلاعات؛ ۲: اصول و موازین حقوق انسانی و جهانی؛ ۳: مسؤولیت مدیریت اجرائی کشور؛
- در عصر جدید چگونه باید فتوا داد؛
- روش اجتهادی شیخ انصاری؛
- ابداعاتی از شیخ انصاری که قابل مقایسه با نظریه جان لاک است؛
- اصل عدم ولایت احد علی احد، در آرای شیخ انصاری؛
- تقسیم ولایت به ولایت قضا، ولایت افتاء و ولایت اجرا، و اصل تفکیک قوا؛
- نوآوری‌های علامه حلی در فقه؛
- مکتب حله؛
- آیا عقلای امروز با یک خبر واحد، فتوا می‌دهند؟
- با یک خبر واحد می‌توان بردگی را تجویز نمود؟
- نکاح با رضیعه و صغیره؛
- عدم بکارگیری عقلانیت در برخی برداشت‌های فقهی؛
- نظام آموزشی حوزه‌های علمیه در قبل و بعد از انقلاب.

زنده نگهداشتند.

انتقاد به یک رویکرد

- یکی از منابع اجتهادی ما خبر واحد است که پس از شیخ طوسی به شکلی حجت یافته است؛
- به راحتی به وسیله یک خبر می‌توان عموم کتاب را تخصیص و اطلاق کتاب را تقیید زد در حالی که مبنای حجیت خبر واحد، بنای عقلاست.
- استاد محقق داماد، این رویکرد به خبر واحد را مورد نقد قرار می‌دهد که آیا عقلای امروز با یک خبر واحد، آن اصل بدیهی حقوق بشری را زیر پا می‌گذارند؟ یا با یک خبر واحد، بردگی را تجویز می‌کنند؟
- در گذشته حوزه علمیه قم گرچه در زیر سایه سیاه فقر قرار داشت ولی روح دانش، تحقیق و پژوهش در همه زمینه‌ها از ادبیات عرب، فلسفه، کلام، فقه و اصول، تفسیر و اخلاق انسانی به چشم می‌خورد.
- بیانات عالمانه استاد آیت‌الله سید مصطفی محقق داماد دارای موضوعات متنوع تحقیقی بود که دسته‌ای از آن به شرح ذیل می‌باشد:
- مکتب فقهی قم؛
- اجتهاد نهادی مقدس؛